

LITTERATURLÄRAREN I SITT SAMMANHANG

Mats Wahl 23:e februari 2011

Berättelserna.

Eleven kan i skolan möta berättelsen i många former. Berättelsen kan ha form av bilderbok, serietidning, novell, roman, kortfilm, långfilm, musiktext, teaterstycke eller dikt. Berättelsen kan vara skapad av en etablerad konstnär. Den kan också vara skapad av elever eller, vilket är mindre vanligt, skolans personal.

Somliga berättelser framförs muntligt som kortare eller längre utsagor under en lektion. Ofta glöms bort att själva klassens eller gruppens möte i sig utgör en berättelse. Själv utgår jag ifrån att just detta möte, eller berättelsen som i ord och handling gestaltas i klassrummet, är den mest grundläggande och kanske mest betydelsefulla berättelsen i skolsammanhanget. Berättelsen om detta *ständig i stunden gestaltade möte i klassrummet* innehåller skärvor av de närvarandes liv. Där finns fragment av de närvarandes längtan efter närhet, dröm om distansering, identitetskänsla och önskan att bli sedd och accepterad som den man tycker sig vara. Där finns kärlekslängtan, förhoppningar om intimitet och hatfylld lust att förstöra. Som en bitter bottensats finns där ofta ett spetsglas fullt av förtärande avund.

Berättelsens förutsättningar.

Vilken form berättelsen än har eller tar sig finns två förutsättningar för att den skall kunna användas i det sammanhang skolan utgör.

Dessa förutsättningar är mening och ro. Inom ramen för ett meningsfullt sammanhang kan ro uppstå. Mening och ro förutsätter varandra. I känslan av meningslöshet genereras oro. Utan ro kan mening svårligen skapas, utvecklas och upprätthållas.

Vad är ro?

I den realskola där jag blev elev 1958 fanns avsevärd ordning. Jag har inget minne av att jag någonsin upplevde att där fanns ro. Ro är ett inre tillstånd där jag är beredd att använda hela min intellektuella och känslomässiga förmåga. Jag väntar mig i ett tillstånd av ro inte att någon skall håna mig, trakassera mig, sucka, flina, brutalt avbryta mig eller på annat sätt störa min ro. Jag befinner mig i det goda fallet i ett rofyllt tillstånd av kontakt med mig själv. Denna rofyllda kontakt är inte sällan den yttersta förutsättningen för kreativt arbete och för allt lärande av någonting nytt. Detta gäller särskilt då det nya upplevs som främmande och svårt att ta till sig eller förstå.

Självfallet finns inte absolut ro. Det som kan finnas är en allmän *strävan efter ro*. Viss ordning kan därvid vara ett hjälpmedel, men ingenting säger att av ordning följer ro. I min realskola var de flesta eleverna rädda för lärarna och lärarna, har man i efterhand meddelat mig, var rädda för rektor. Där fanns alltid ordning, sällan ro.

Meningslöshet.

Det yttersta hotet mot oss alla kommer inifrån. Det yttersta hotet mot våra liv, samhällen och kultur är en stark, nästan kroppslig känsla av meningslöshet.

De iakttagbara uttrycken för en sådan känsla kan vara i ord eller handling uttryckt självdestruktivitet eller destruktivitet. När känslor av djup meningslöshet ingår förening med känslor av avund uppstår ett inre klimat där vad som helst kan hända. Det inre eländet kommer därvid att ta form i yttervärlden. Någoting kommer att gå av stapeln i skolans skåphall, klassrum eller korridorer. Eventuellt angriper jag härvid min egen kropp och min förmåga att tänka och känna.

En känsla av meningslöshet växer till sig och blir en fågel med breda, fransiga vingar. Fågeln lösgör sig ur munnar och händer. Dess vassa klor är slipade i meningslöshetens och avundens mörka gemak.

Fågeln har i min roman fått namnet " Ormfågel."

Mening.

Mening är föreställningen, inifrån kommande och möjlig att uppleva nästan kroppsligt, att det jag gör, tänker och känner ingår i ett livgivande sammanhang. Mening är ytterst viljan till liv, mitt eget och andras.

Utkastade i världen, som vi alla är, blir vår strävan efter sammanhang och mening central. Somliga av oss kan ibland finna trygghet i någon form av religion. Många av oss, däribland jag, finner ingen sådan tröst eller trygghet i något trossystem. För oss som har det så ställt gäller att vi tvingas att själva ge och söka mening i och åt vårt levande.

För tonåringen blir det här sökandet inte sällan en provosten. Här undersöks om man i sina egna ögon " håller måttet," om man " duger " och om man " är någonting värd."

Skolans viktiga roll härvidlag kan inte nog framhållas. Skolan är en arena där kampen mot känslor av meningslöshet kan föras. Här kan mening åt det egna livet sökas och ges. När så inte sker upplever sig den unge ibland helt utlämnad åt sig själv, sin egen inre skräckfågel, sin olust, sitt självhat, sin känsla av vanmakt och förtvivlan.

Berättelsen.

Var och en av oss är berättelsen om oss själva, våra liv och så småningom vårt visnande och vår död. Att genom litteratur eller andra berättelser sätta sig själv i ett sammanhang är härvid meningsfullt och sannolikt nödvändigt. De stora religionerna är allihop i grunden framförallt berättelser. Att det förhåller sig så är inte en slump.

Ro.

Vi står frågande inför våra liv, inför livets början och dess slut. Vi vet som barn oerhört lite, näst intill ingenting, om de generationer som fanns här före oss. Vi vet näst intill ingenting om dessa våra föregångares villkor. Vi vet som barn oändligt lite om tidigare samhällsformer och människornas liv i dessa ibland fasansfulla sammanhang. Och vi står allihop frågande och ibland mållösa inför det som vardagligt kallas " framtiden. "

För att vi skall kunna formulera våra frågor och för att vi skall våga söka svar på frågor om det förgångna och vår gemensamma framtid krävs ro.

Utan ro kommer vi att i skolsammanhanget dra oss tillbaka, tystna, småningom hemfalla åt förtvivlan, bitterhet och ibland hat. Det är därvid inte ovanligt att vi söker tillfällig tröst i sådant som ytterst förstör oss själva och våra möjligheter. Detta gäller inte endast elever. Det gäller också personal. I den mest plågade delen av skolsamhället finns otaliga lärare som i en känsla av meningslöshet och oro far illa.

Litteraturlärarens roll.

Litteraturläraren har en särskild roll i skolsammanhanget. Litteraturläraren är den som mer än andra i skolan kan och skall återknyta till den särskilda lust som finns levande i alla små barn - lusten att möta sagan, myten, berättelsen, storyn.

I litteraturlärarens uppdrag ligger att hjälpa eleverna att hålla fast vid och utveckla detta intresse, som nästan alla barn har med sig då de kommer till skolan för första gången.

Det får då inte glömmas bort att det som sagts ovan ingår i katalogen över förutsättningar för att litteraturläraren framgångsrikt skall kunna fullgöra sin uppgift.

Litteraturläraren behöver i skolan kunna förmedla en känsla av meningsfullhet till eleverna. Denna känsla av mening utgör en förutsättning för att ro skall uppstå. Litteraturläraren är härvidlag inte unik i skolsammanhanget, men är bättre utrustad än andra lärare. Litteraturläraren står med fötterna nerkörda i berättelserna. Ibland står hon därvid stadigt, stundom gungar marken och underlaget tycks vara kvicksand.

Litteraturläraren i sitt sammanhang.

Ibland möter jag lärare vilka säger att arbetet framförallt består i att genomföra lektioner. Andra lärare säger till mig att arbetet numera till större delen handlar om administration, om att rapportera det ena eller andra till den som tycks ha fått i uppgift att som en hungrig fågelunge ständigt kräva nya " rapporter."

Men det finns någonting som inte får glömmas bort. Det finns ett arbete som rör mening och ro. Detta arbete kan inte överlåtas på någon annan. Det finns nämligen ingen enskild person eller rollbärare som i skolan har en sådan befattning. Uppdraget delas av alla, även om det alltför sällan sker att man tillsammans sätter ord på uppgiften och provar ut tekniker för genomförande.

Det åligger alla i skolenheten att ta itu med detta krävande arbete. Om det blir ogjort kommer elever att småningom uppleva tilltagande meningslöshet i skolarbetet. Allt fler lärare kommer att erfara att frånvaron av ro är så påtaglig att arbetet svårligen kan utföras.

Litteraturläraren måste i samarbete med övrig personal i skolan verka för att mening skapas och ro vidmakthålles. Detta litteraturlärarens arbete är omöjligt att slippa ifrån. Det går inte att önskedrömma fram en annan tid, andra förhållanden, andra elever eller en ny rektor.

Det är de förhandenvarande realiteterna som gäller och som styr.

Ramarna finns där och de kommer inte inom överskådlig tid att i avgörande bemärkelse förändras. Det som möjligen kommer att bli allt mer tydligt är att " de ambitiösa " flyr till reservat där skolambition tillåts. Man flyr från skolkamrater som hånar och ser ner på varje ansträngning och varje försök att bedriva engagerade studier. I övrigt torde under den närmaste femårsperioden allt bli vid - ungefär - det gamla.

Det gäller därför att urskilja och namnge de ramar som kan definieras och inom dessa verka för att mening och ro skapas, utvecklas och vidmakthålls. Det gäller den som undervisar i matematik, slöjd eller samhällskunskap. Det gäller rektor och det gäller läraren i svenska.

Varje skoldag, varje lektion, varje stund i skåphallen skall detta grundläggande arbete tas itu med - att skapa och upprätthålla den ro som gör känslan av mening möjlig.

Det är i det här sammanhanget som jag tror att romanen " Ormfågel " och den tillhörande läshandledningen " När en skola havererar " kan ha en funktion.

Reflexion

" Av skadan blir man vis" , heter det. Ett led har utelämnats i påståendet. Ingen av oss blir vis av att hugga sig i foten. Den eventuella visheten följer av att vi begrundar och kanske i samtal undersöker vad det var som skedde då yxan slant. Och det är här litteraturläraren utför sitt viktigaste arbete. Läsning av längre text skall inte ske i klassrummet efter att eleverna fyllt tolv år. Läsning bör ske på

annan plats. Detta emedan den snålt utmätta tiden för litteraturundervisning bör användas till reflexion.

Här kommer litteraturlärarens roll att ingå förening med den del av litteraturläraren som är läraren i svenska. Läraren i svenska tänkes hjälpa ungdomar att lära sig tala och lyssna. Att tala och lyssna utifrån läst text är en möjlighet.

Förutsättningen är härvid förutom ro en överenskommelse med elever och deras föräldrar. Läsning av romaner kan inte ske på skoltid. Vid viss tid skall texten vara läst. Läsning skall ha skett utanför skoltid. Textläsning bör vara läxa.

Lärare säger till mig att så kan man inte ha det. Det går inte att uppmana elever att läsa romaner utanför skoltid. Somliga föräldrar sägs bli provocerade av uppmaningen att deras barn skall läsa skönlitteratur på fritiden. De säger att de själva aldrig läst en bok och att livet likfullt gått alldeles utmärkt. Kalle och Lisa ska inte behöva läsa Astrid Lindgren och Hjalmar Söderberg. Kalle och Lisa sägs " ha ett liv ".

I vissa skolor går det bra att göra avtal med elevernas föräldrar rörande barnens litteraturläsning på fritiden. För föräldrarna är det i dessa lyckligt lottade skolor en självklarhet att barnen på fritiden har läst några romaner och i skolan samtalat om dem när de går ut nian.

Villkoren är olika. Litteraturläraren söker så gott det går att hitta en framkomlig väg.

Ibland går man vilse.

Grundläggande i litteraturarbetet är reflexionen. Med reflexion blir läsningen meningsfull. Att en elev har läst många böcker behöver inte betyda annat än att läsaren använder böckerna som njutningsmedel eller för verklighetsflykt. Läsning i skolsammanhanget bör vara av annan kvalitet och ha andra mål.

Det bästa som kan ske med litteraturen på skoltid är att man tillsammans reflekterar över tankar och känslor som läsningen väckt. En förutsättning är härvid att samtliga elever inför samma tillfälle har läst samma text. Dyligt kan vara svårt att åstadkomma, men torde likfullt vara eftersträvansvärt, enligt min mening nödvändigt.

Somliga lärare säger åt mig att de inte tycker om tanken att litteraturläsning skall förknippas med tvång. Litteratur skall förknippas med glädje, inte läxa.

Tja...

Välkommen till aftonens samtal!